

медовый напиток на основе тыквы и облепихи, 2 – медовый напиток на основе моркови и черники, 3 – медовый напиток на основе кабачка и клюквы.

Исследованы органолептические свойства медовых напитков, микробиологические и токсикологические показатели безопасности разработанных напитков. Все образцы медовых напитков соответствуют нормативной документации по органолептическим показателям, а также микробиологическим и токсикологическим показателям безопасности.

Установлено, что все образцы медовых напитков обладают высокой антиоксидантной активностью. Наибольшую антиоксидантную активность, составляющую 72,63%, имеет медовый напиток на основе моркови и черники.

Финансирование. Данное исследование проводилось в рамках финансируемой Министерством сельского хозяйства Республики Казахстан программы BR 10765062: «Разработка технологии по обеспечению сохранности качества с/х сырья и продуктов переработки в целях снижения потерь при различных способах хранения»

Литература:

1. В.А. Тутельян, Е.А. Смирнова // Пищевые ингредиенты в создании современных продуктов питания. - М., 2014. - С. 10 - 24.
2. Н.Ф. Герасименко, В.М. Позняковский, Н.Г. Челнакова Здоровое питание и его роль в обеспечении качества жизни Технологии пищевой и перерабатывающей промышленности АПК-продукты здорового питания, № 4, 2016
3. Коренман Я.И. Практикум по аналитической химии. Анализ пищевых продуктов. Книга 2. Оптические методы анализа. – М.: КолосС, 2005. – 288 с.;
4. МУ 08-47/275 Спектрофотометрический метод измерений антиоксидантной активности пищевых продуктов (методические указания)
5. Ермолаева Г.А., Скоморохов Н.С., Кольцова К.О. Медовый напиток с использованием нетрадиционного сырья. Пиво и напитки №1, 2021
6. О. В. Голуб, Г. П. Чекрыга, О. К. Мотовилов Формирование качественных характеристик сброженного напитка на основе меда и растительного сырья. Пиво и напитки №5, 2015
7. Tultabayev, M., Chomanov, U., Tultabayeva, T., ...Azimov, U., Zhumanova, U. Identifying patterns in the fatty-acid composition of safflower depending on agroclimatic conditions. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 2022, 2(11-116), pp. 23–28.
8. Яшин А.Я., Веденин А.Н., Яшин Я.И., Немзер Б.В. Ягоды: химический состав, антиоксидантная активность. Влияние потребления ягод на здоровье человека Аналитика Том 9 №3 2019
9. Мисин В.М. Сажина Н.Н. Завьялов А.Ю. Суммарное содержание антиоксидантов фенольного типа в смесях соков ягод, фруктов и овощей. Пиво и напитки № 4, 2009).
10. Kabylda, A., Serikbay, G., Myktabaeva, M., Muslimov, N., Tultabayev, M. Development of gluten-free pasta products based on multivariate analysis. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 2022, 5(11-119), p. 6–11.

УДК 630*15

Исмаилова Жыпар Абдыласовна, аспирант,
Ош технологиялык университети,
Мурзакулов Советбек Сыдыкович, изденүүчү,
Жумабаев Мураталы Садыралиевич, изденүүчү,
Жалал-Абад илимий борбору, КР УИА ТБ,

Ибраев Эмилбек Бекбоевич, КРнын жаратылыш ресурстар, экология жана техникалык көзөмөл Министрлигине караштуу биологиялык түрлөрдү сактоо жана өзгөчө корголуучу жаратылыш аймактары департаментинин директору
E- mail: zhypara_ismailova@mail.ru,
ibraev.emil@bk.ru.

КЫРГЫЗ-АТА УЛУТТУК ЖАРАТЫЛЫШ ПАРКЫНА ЭКОЛОГИЯЛЫК АБАЛЫНА БАА БЕРҮҮ

Макалада Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын арча токойлорунун биологиялык ар түрдүүлүгүнүн калыптанышынын экологиялык өзгөчөлүктөрүн изилдөө менен андагы арча өсүмдүктөрүнүн абалын баалоо, экологиялык факторлордун негизги коркунучтарын жана терс таасирин парктын функционалдык зоналарга бөлүүнү эске алуу менен изилдөөдө Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын табигый биологиялык ар түрдүүлүгүн калыбына келтирүү жана сактоо боюнча зарыл чаралардын комплексин иштеп чыгуу боюнча сунуштарды киргизүүгө аракеттер каралды.

Ачкыч сөздөр: Өзгөчө корголуучу жаратылыш аймактары, корук, экологиялык факторлор, рельеф, флора, фауна, биокөптүүрдүлүк.

Исмаилова Жыпар Абдыласовна, аспирант,
Ошский технологический университет,
Жумабаев Мураталы Садыралиевич, соискатель,
Жалал-Абадский научный центр, ЮО НАН КР,
Ибраев Эмильбек Бекбоевич, директор,
департамент сохранения биоразнообразия и
особо охраняемых природных территорий при
Министерстве природных ресурсов, экологии и
технического надзора КР

ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ КЫРГЫЗ - АТИНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКА

В статье рассмотрены попытки внести предложения по разработке комплекса необходимых мер по восстановлению и сохранению природного биоразнообразия Кыргыз-Атинского национального природного парка с изучением экологических особенностей формирования биоразнообразия арчовых лесов, а также с оценкой состояния арчовой растительности в них, на основе функционального зонирования парка и с учетом основных угроз и негативного воздействия экологических факторов.

Ключевые слова: особо охраняемые природные территории, заповедник, климат, рельеф, флора, фауна, биоразнообразие.

Ismailova Zhypar Abdylasovna, graduate student,
Osh Technological University,
Zhumabaev Muratally Sadyralievich, applicant,
Jalal-Abad Scientific Center, SB NAS KR,

Ibraev Emilbek Bekboevich, director, Department of biodiversity conservation and specially protected natural territories under the Ministry of natural resources, ecology and technical supervision of the KR

ASSESSMENT OF THE ECOLOGICAL STATE OF THE KYRGYZ - ATA NATIONAL NATURAL PARK

The article considers attempts to make proposals for the development of a set of necessary measures to restore and preserve the natural biodiversity of the Kyrgyz-Ata National Natural Park with the study of the ecological features of the formation of juniper forests biodiversity, as well as with an assessment of the state of juniper vegetation in them, based on the functional zoning of the park and taking into account the main threats and negative impact of environmental factors.

Key words: Specially protected natural areas, nature reserve, climate, relief, flora, fauna, and biodiversity.

Теманын актуалдуулугу. Биологиялык ар түрдүүлүктү сактоо маселеси глобалдык мааниге ээ, анткени түрлөрдүн курамынын жакырланышы токойлордун туруктуулугунун кескин төмөндөшүнө алып келет. Бул көйгөйдү чечүүдө өзгөчө корголуучу жаратылыш аймактары (ӨКЖА) маанилүү ролду ойнойт. Мында эң кеңири таралган категориялар улуттук парктар болуп саналат. Табигый жана антропогендик процесстердин таасири астында болгон жаратылыш комплекстеринин жана улуттук парктардын объекттеринин туруктуулугу негизинен токой экосистемалары менен камсыз кылынат. Кыргыз-Ата улуттук паркында токой экосистемаларын негизинен арча токойлору түзөт (Б.Н. Шамшиев, Б.А/ Токторалиев ж.б. 1999, 2004, 2010).

Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын уникалдуу арча токойлору жана сейрек токойлуу жерлери экологиялык факторлордун таасиринин жогорулашынан улам биологиялык ар түрдүүлүктүн табигый деңгээлинин төмөндөө тенденциясын көрсөтүүдө. Аймакта бул токойлордун коргоочу ролунун начарлашы климаттын өзгөрүшүнө жана табигый кырсыктардын өнүгүшүнө шарт түзөт.

Демек, экологиялык абалды баалоо жана парктын функционалдык зоналарында алардын жашап жаткан учурдагы шарттарында басымдуу болгон арча токойлорунун динамикасын болжолдоо маселелери атайын изилдөөнү талап кылат. Бул өзгөрүүлөрдү өз убагында аныктоо Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркын арча токойлору тарабынан пайдалуу функциялардын туруктуу аткарылышы үчүн биологиялык ар түрдүүлүктү сактоого кызмат кылат.

Аймактагы бул токойлордун коргоочу ролунун начарлашы климаттын өзгөрүшүнө, табигый кырсыктардын өнүгүшүнө өбөлгө түзөт. Кыргыз-Ата улуттук паркынын биологиялык ар түрдүүлүгүнүн тең салмактуулугун сактоо үчүн түрлөрдүн биологиялык жана экологиялык өзгөчөлүктөрүн изилдөө жана токойлордун биологиялык ар түрдүүлүгүн сактоо жана калыбына келтирүү боюнча алардын туруктуулугун, продукттуулугун, коргоочу жана рекреациялык функцияларын жогорулатуу үчүн илимий негизделген чараларды көрүү зарыл.

Изилдөөнүн негизги максаты – Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын (КУЖП) токойлорунун биологиялык ар түрдүүлүгүн сактоонун экологиялык негиздерин иштеп чыгуу, изилденип жаткан токойлорду сактоо жана калыбына келтирүү, реабилитациялоо, туруктуулугун, продукттуулугун жогорулатуу, коргоо жана рекреациялык функциялары үчүн келечекке артыкчылыктуу багыттарды тандоо.

Бул максатка жетишүү ландшафтты жакшыртууга, климатты турукташтырууга, региондун социалдык-экономикалык проблемаларын чечүүгө, токой экосистемаларынын (жаратылыштык, ошондой эле жасалма жол менен түзүлгөн) туруктуу иштешине өбөлгө түзөт.

Максатка ылайык, төмөнкү изилдөө милдеттери аныкталган:

- Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын арча токойлорунун биологиялык ар түрдүүлүктүн калыптанышынын экологиялык өзгөчөлүктөрүн изилдөө; анын ичинде арча өсүмдүктөрүнүн абалын баалоо, токойдун жаңылануусуна баа берүү, арча токой өсүмдүктөрү, жасалма жол менен түзүлгөн бадал-дарактарды салыштыруу;
- Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркындагы биологиялык ар түрдүүлүктү сактоого, экологиялык факторлордун негизги коркунучтарын жана терс таасирин парктын функционалдык зоналарга бөлүүнүсүн эске алуу менен изилдөө;
- Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын табигый биологиялык ар түрдүүлүктүн калыбына келтирүү жана сактоо боюнча зарыл чаралардын комплексин иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн ыкмалары жана материалдары. Изилдөө объектиси болуп Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын ар кандай функционалдык зоналарындагы арча биогеоценоздору саналат. [2,6]

Изилдөөнүн методологиялык жана теориялык негизин биологиялык ресурстарды экологиялык баалоо проблемаларына жана эл аралык экологиялык уюмдардын иштеп чыгууларын колдонууга байланышкан дүйнөлүк, батыштык, орусиялык жана ата мекендик окумуштуулардын эмгектери түздү. Изилдөөнүн максатына жетүү үчүн табият таануу изилдөөлөрүндө кеңири колдонулган эксперимент, анализ, синтез, талаа натыйжаларын иштетүү үчүн колдонулуучу заманбап математикалык жана статистикалык методдорго негизделген жалпы илимий методология колдонулду. [3,4,5]

Жыйынтыктар жана талкуулар. Улуттук паркында биологиялык ар түрдүүлүктү сактоодо ар кандай келип чыккан коркунучтарга жана экологиялык факторлордун комплексинин терс таасирине дуушар болууда.

Парктын биоартүрдүүлүгүнүн табигый калыбына келишине чоң үч топтогу: абиотикалык, биотикалык жана антропогендик факторлор таасир этет:

Абиотикалык факторлор. Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын арча биогеоценоздорунда терс өзгөрүүлөрдү пайда кылган негизги абиотикалык факторлорго суу режиминин бузулушу, кардын көп жаашы жана абанын экстремалдык температурасы, катуу шамал, токой өрттөрү кирет.

Жылдар боюнча жаан-чачындын болушун талдоо менен кээ бир учурларда кескин карама-каршылыктар бар экенин белгилей кетүү керек. Мында мөндүрдүн катуу жаашы бак-дарактардын бутактарын, шактарын, жалбырактарын жабыркатып, зыяндуу курт-кумурскалардын жана оору козгогучтардын чабуулунун объектисине айландырып, олуттуу зыян келтирет. Улуттук паркта нөшөрлүү жаан-чачындар дараксыз аянттардагы капталдардын эрозиясына алып келет.

Арчалуу токой тилкелеринде кар көчкү жана сел жүргөн учурлар кездешет. Кар көчкүлөрдүн пайда болушу жана түшүүсү мезгил-мезгили менен жүрүп, мында негизинен субальп жана бийик тоолуу тилкелерде байкалат. Кыргызстандын арча токоюнун климатынын өзгөчөлүгү салыштырмалуу кургакчылдык болушу жана орточо айкын континенттүүлүк менен шартталат. Изилденген аймактын метеостанциясынын маалыматы боюнча жылдык орточо жаан-чачындын көлөмү 590 мм, анын ичинде вегетация мезгилинде 430 мм экендиги аныкталды.

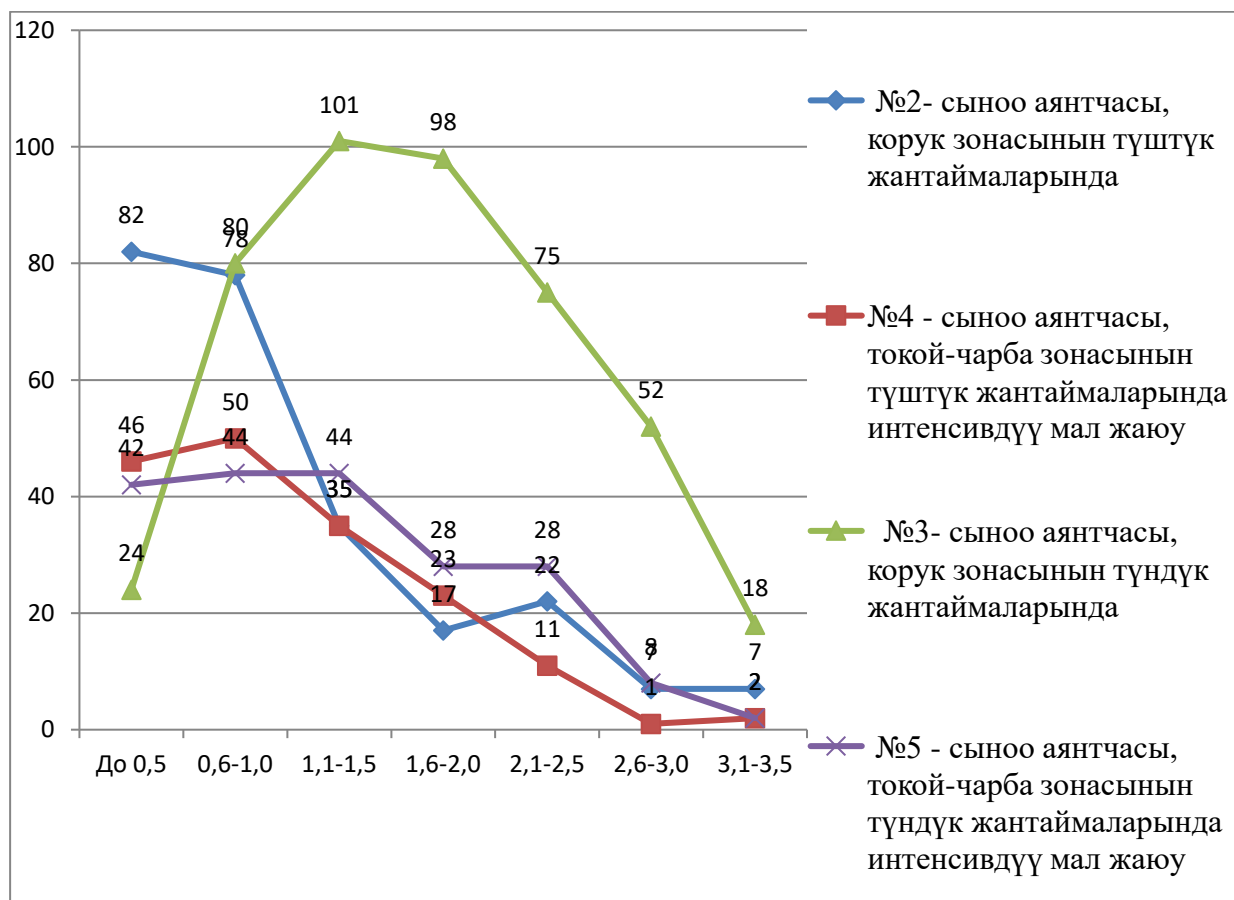
Изилдөө районунун климаттык көрсөткүчтөрүнүн маалыматтарын башка тоолуу системалар менен салыштыруу нымдуулук жана температуралык режими боюнча жаратылыш паркынын арча токойлорунун алкагына жакын болгон дарактарды жана бадалдарды илимий негизделген интродукциялоо үчүн бир катар чараларды белгилөөгө мүмкүндүк берет.

Биотикалык факторлор эң көп түрдүү мүнөзгө ээ жана организмдердин чогуу жашоосунда өз ара мамилелеринде байкалат. Азыркы учурда табигый парктын арча токойлорунун санитардык абалына салыштырмалуу оң баа берүүгө болот. Арча мөмөлөрүнүн жана арча уруктарынын зыянкечтеринин, ошондой эле оорулардын (козу карындык, бактериялык жана вирустук) түрдүк курамы жана биоэкологиясы боюнча иштер биздин изилдөөбүздүн милдетинде кирген эмес.

Антропогендик факторлор. Паркта антропогендик көйгөйлөрдүн болушун төмөнкүчө мүнөздөөгө болот: айылдардын калкынын өсүшү, жашоочулардын жаратылыш ресурстарын пайдаланууга болгон муктаждыктарын шарттайт, мал жаюу жана чөп жыйноо, дарактарды өз алдынча кыюу, чөп чабуу, отун даярдоо, мөмө-жемиш терүү, браконьердик, балык уулоо; жерди басып алуу, айдоо жана айыл-чарба иштеринин бардык түрлөрү, аларды мелиорациялоо жана сугаруу.

Табигый парктын типтүү арча ландшафттарынын биологиялык ар түрдүүлүгүн сактоо жана калыбына келтирүү боюнча негизги милдеттерди чечүүдө алардын жаратылышына таасир этүүчү факторлорду эске алуу менен мүмкүн болушунча минималдаштыруу зарыл.

Мал жаюу. Жаратылыш паркынын арча зонасында биологиялык ар түрдүүлүктүн негизги коркунучтарынын бири - жөнгө салынбаган мал жаюу болуп саналат. Алыскы арча каптаган жайлоолордо багылган малдын саны боюнча маалыматтар паркта жайылып жаткан 3000ге жакын бодо малды камтыйт. 1.- сүрөттө көрсөтүлгөндөй, бийиктик алкактарга жараша түштүк жана түндүк капталдардын Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын токой чарбаларында жана корголуучу аймактарында арча бактарынын көлөмүнүн өзгөрүү ийри сызыктары көрсөтүлгөн.

1.-сүрөт. КУЖПнын түштүк жана түндүк капталындагы токой чарба жана корук зоналарында арчанын жаңы өнүмдөрүнүн саны.

Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын түндүк жана түштүк капталдарында да, мал жаюунун таасири токой чарба зонасынын аянтын пайдаланууда бак-дарактардын көлөмүн азайтууга алып келет. Үзгүлтүксүз мал жаюу токой өсүмдүктөрүнүн жана топурак кыртышынын акырындык менен бузулушуна алып келет. Түштүк капталынын бийиктиги жана диаметри боюнча бадал-дарактардын статистикалык жана сандык көрсөткүчтөрү 1. таблицанда келтирилген.

Бадалдын орточо бийиктиги жана диаметри боюнча №4 жана №2 сыноо участкорундагы айырмачылыктар анчалык деле байкалбайт. Ошого карабастан, жайыттарда интенсивдүү жөнгө салынбаган мал жаюунун натыйжасында, өзгөчө жазында жайлоого айдалып кеткенге чейин, ал эми күзүндө кайра кайтып келгенден кийин арча токойлоруна жана жаратылыш паркынын арча зонасынын биологиялык ар түрдүүлүгүнө чоң зыян келтирүүдө.

Райондо калк тарабынан багылган малдын саны жыл сайын өсүүдө, анын кээ бир райондорунда максималдуу чекке жакындап баратат.

Мал жаюунун мындан ары жогорулашы жаратылыш ресурстары туруштук бере албайт. Ошондуктан паркта гана эмес, арчалуу зонанын башка аймактарында да малдын жайылышын жөнгө салуу биринчи кезектеги милдет болуп саналат.

1.-таблица. КУЖПнын түштүк капталынын бийиктиги жана диаметри боюнча бадалдардын статистикалык көрсөткүчтөрү

Арчанын түрү	Бийиктик боюнча				Диаметр боюнча			
	M ± m, м	δ, м	C _v , %	P, %	M ± m, м	δ, м	C _v , %	P, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
№2- сыноо аянтчасы, корук зонасынын түштүк жантаймаларында								
Ап	1,12±0,06	0,88	77,9	5,2	3,63±0,20	3,07	84,7	5,5
Атк	0,83±0,08	0,69	82,7	9,5	2,99±0,18	1,65	55,2	6,2
№4 - сыноо аянтчасы, токой-чарба зонасынын түштүк жантаймаларында интенсивдүү мал жаюу								
Ап	1,16±0,06	0,66	56,9	5,0	3,76±0,21	2,33	61,8	5,7
Атк	0,69±0,08	0,46	67,5	11,3	2,86±0,35	2,09	73,4	12,2

Өз алдынча кыюу. Арчаларды мыйзамсыз кыюу өзгөчө калктуу конуштардын айланасында өскөн токойлордо, ошондой эле жайлоодо жана эгин айдоо жерлеринде арчанын суюлуусуна алып келет.

Парктын арча токойлорундагы бак-дарактарды уруксатсыз кыюу уланууда. Илимий изилдөөлөрдүн маалыматтарына ылайык жыгачтын орточо жылдык өсүшү 982 м³, түзөт, жыгачтын орточо запасы 1 га жерге орточо жыгач менен камсыз кылуу 33 м³, ал эми калк жылына 600-700 м³ жыгач керектейт.

Практикада арча токойлорунун аянттарынын кыскаруусу байкалбаганы менен арча плантацияларынын жыштыгы азаят, башкача айтканда, алар уруксатсыз кыюунун таасири астында жылдан-жылга акырындык менен сезилбестен суюлуп жатат. Өз алдынча кыйылып кеткен жыгачтын жалпы көлөмүнүн 20%га жакыны камдоочулардын өздөрүнүн курулуш муктаждыктарына жумшалат, анын ичинен 30% токой бузуучулар тарабынан шаардык курулуштарды (турак үйлөрдү, мончолорду, сауналарды ж.б.) жасалгалоо үчүн арча жыгачтарын пайдалануучу башка керектөөчүлөргө сатылат. Мыйзамсыз кыюулар арча токойлоруна жана бүтүндөй улуттук парктын арча зонасынын биологиялык ар түрдүүлүгүнө чоң зыян келтирет.

Арчалуу токой зонасында дыйканчылык кылуу жана токой жерлерин басып алуу. Жаратылыш ресурстарынын мамлекеттик фондунун Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркына бекитилип берилген жерлеринде айдоо жерлери сыяктуу аянттары тынымсыз көбөйүүдө. Учурда паркта 58,8 га айдоо аянты бар. Анын ичинен 25 га

жерди эл өз билемдик менен басып алып, чарбалык үлүш жана жер тилке катары пайдаланып жатат. Жергиликтүү тургундар басып алган парктын мамлекеттик токой фондунун жерлери тууралуу маалыматтар 2. таблицанда келтирилген.

Токой жерлеринде жайыттардын кыскарышынан айдоо жерлеринин баш-аламан пайдалануунун көбөйүшү арча токойлорун сактап калууга терс таасирин тийгизүүдө. Бул тенденция парктын токой зонасында олуттуу коркунучтардын бири болуп саналат. Жергиликтүү тургундар кошумча азык-түлүк жана киреше алуу максатында жайыттарды өз билемдик менен айдашат. Ага карата токойду коргоо жана башка жаратылышты коргоо кызматтары токойду бузуу жөнүндө протоколдорду түзүшөт жана тиешелүү дооматтарды коюшат.

Тартип бузуучулар жайыттарды айдоо үчүн тиешелүү доо суммаларын (айып пулдарды) төлөшөт, бирок кайрадан бул жерлерди айдоо аянты катары пайдаланууну уланта беришет.

2.-таблица. Жергиликтүү тургундардын жаратылыш паркынын жерлерин басып алышы

№ к/н	Айыл башкармалыктарын атагышы	Калктуу конуштардын атагышы	Короолордун үй ээлеринин саны	Калктын саны. адамдар	Басып алынган айдоо жерлер (га)		
					Баары	Анын ичинен	
						Үй жанындагы участоктор	Жер үлүшгөрү
1	Гулистан	Чон-Кыштоо	34	404	5,50	-	5,50
2	Кыргыз-Ата	Кураган	4	24	0,35	0,35	-
3	Кара-Таш	Аккочку	2	15	0,70	0,70	-
4	Зулпуева	Калдай	23	188	19,00	4,50	14,50
	Баардыгы		63	631	25,55	5,55	20,00

Рекреациялык аспект. Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркы Ош облусунун эң популярдуу эс алуучу аймактарынын бири. Тоо жана токой пейзаждарын айкалыштырган кооз жаратылыш көптөн бери туристтерди, изилдөөчүлөрдү жана жаратылышты сүйүүчүлөрдү өзүнө тартып келет. Ошондуктан, жаратылыш паркынын аймагы эс алуучулардын сүйүктүү жерине айланган.

Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркында үч жылдык изилдөөлөр боюнча туристтердин саны: 2018-жылы – 8167, 2019-жылы – 13060, 2020-жылы – 2812 (КМШ өлкөлөрүнөн жана алыскы чет өлкөлөрдөн келген туристтерди кошкондо) көрсөткөн. Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркында туристтердин жана экскурсиячылардын негизги бөлүгү жай мезгилинин июндан сентябрга айларына туура келет.

Паркка эс алуучулардын көп санда келүүсү жаратылыш паркынын абалына терс өзгөрүүлөрдү алып келет. Биринчи кезекте токойдо таштандыларды жана жер кыртышынын абалын, зыянкеч курт-кумурскалардын санын дайыма көзөмөлдөп туруу зарыл. Биз Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын рекреациялык токой чарбачылыгын оптималдаштыруу боюнча чараларды иштеп чыктык, аларга төмөнкүлөр кирет: мурда рекреациялык басымга дуушар болбогон жаңы токой аянттарын өздөштүрүү аркылуу чек араларды кеңейтүү.

Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркын башкарууда жана иш-чараларды жүргүзүүдө функционалдык зоналар өзгөчө роль ойнойт. Функционалдык райондоштуруу схемасы токой чарбалык, рекреациялык жана экологиялык функцияларды оптималдуу айкалыштырууга тийиш. Ошондуктан биологиялык ар түрдүүлүктү сактоо боюнча курчап турган чөйрөнү коргоодо зарыл чаралар ар бир зонанын режими жана милдеттери менен аныкталат. Функционалдык зоналардын чек аралары жана режими, эгерде жетиштүү негиздер себеп болсо, убакыттын өтүшү менен жөнгө салынууга тийиш. Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын арча токойлоруна жана андагы биокөптүрдүүлүктүн абалдарына карата жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн натыйжасында улуттук парктын функционалдык зоналарына түзөтүүлөрдү киргизүүдө белгилүү узак мөөнөттүү байкоолордун жыйынтыгын жана белгиленген режимдерди өзгөртүү зарылдыгын ырастаган негиздемелерге керек ылайык жүргүзүлүүгө тийиш.

Жалпысынан алганда, паркты функционалдык райондоштуруу системасы, бир жагынан, салыштырмалуу жөнөкөй жана туруктуу, экинчи жагынан, жетиштүү ийкемдүү болушу керек. Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын аймактарын коргоонун жана пайдалануунун мындай режимин иштеп чыгуу аркылуу табигый мүнөздөгү өзгөрүүлөргө, ошондой эле өлкөнүн чектеринде дайыма өзгөрүп туруучу социалдык-экономикалык шарттарга да ыңгайлашуу оңой болмок. Анткени, жаңы райондоштурууну иштеп чыгуу схемасын негиздөө жана бекитүү узак убакытты талап кыларын эске алуу керек.

Корутунду. 1. Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын арча токойлору жана сейрек токойлору аймактын биологиялык ар түрдүүлүгүн сактоодо маанилүү ролду ойнойт. Улуттук жаратылыш паркынын ар кандай функциялык зоналарында арча токойлордун биологиялык ар түрдүүлүгүн калыптандыруунун экологиялык өзгөчөлүктөрү бийик чектерин, абалынын категорияларын, табигый жаңылануусун баалоону жана башка шарттарды эске алуу менен изилденди.

2. Улуттук парктын биологиялык ар түрдүүлүгүнүн табигый калыбына келишине абиотикалык, биотикалык жана антропогендик факторлор олуттуу таасир этет. Айыл калкынын өсүшү, мал жаюу жана чөп даярдоо, дарактарды уруксатсыз кыюу, отун даярдоо, жерлерди басып алуу жана айдоо жана рекреация биологиялык ар түрдүүлүккө олуттуу коркунучтарды алып келет.

3. Жагымсыз экологиялык факторлордун таасиринен экономикалык зыянды азайтуу үчүн Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын биологиялык ар түрдүүлүгүн сактоо максатында зарыл чаралардын комплекси иштелип чыкты, карта түзүлдү жана иш-чаралар снушталды.

Практикалык сунуштар: 1. Кыргыз-Ата улуттук жаратылыш паркынын арча токойлорунун тилкесинде биологиялык түрлөрдү калыбына келтирүү жана фитоценодикалык абалды жакшыртуу, ошондой эле калыбына келтирүү процесси үчүн арча дарагына жана токойду калыбына келтирүүгө, өз алдынча уругунан өнүүгө жана жаңы өнүмдөр өсүп-өнүгүшүнө жакшы шарттарды түзүү үчүн экологиялык факторлордун таасирин эске алуу зарыл.

2. Парктагы токойлорду калыбына келтирүү иш-чаралары функцияналдык зоналарын жана экологиялык факторлордун мыйзам ченемдүүлүгүн эске алуу менен жүргүзүлүүгө тийиш.

3. Парктын аймагында жер пайдалануунун бардык түрлөрүн чектерин тактоо, функционалдык зоналарда приоритеттерин белгилөө жана системалаштырууну жүргүзүү.

Адабияттар:

1. Исмаилова Ж.А. Кыргызстандын аймагындагы биологиялык көп түрдүүлүктүн учурдагы абалы жана аны сактоонун көйгөйлөрү [Текст] / Известия Ошского

2. Исмаилова Ж.А. “Кыргыз-Ата” мамлекеттик улуттук жаратылыш паркынын өсүмдүктөрүнүн түрлөрүнүн өсүүсүнө климаттын жана рельефтин таасири [Текст] / Известия Ошского технологического университета // №2, 2017. - С.117-120
http://vestnik.oshtu.kg/images/Journal/2017-2/prob_estes_nauk/6_zh_a_ismailova_microsoft_off1.pdf
3. Ж.А. Исмаилова, З.А. Тешебаева, Р.Р. Абсатаров, Б.Н. Шамшиев Экологические основы сохранения биоразнообразия Кыргыз-Атинского государственного природного парка [Текст] / // Бюллетень науки и практики Т. 8. №3. 2022. - С. 45-57.
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48178093>
4. Ж.А. Исмаилова, Р.Р. Абсатаров, А.Мамасадык уулу. Кыргыз-Ата мамлекеттик улуттук жаратылыш паркындагы арча токойлорун табигый калыбына келтирүү [Текст] / Наука. Образования. Техника, №3(75). 2022.-С.64-67
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=49900613>
5. Исмаилова Ж.А. “Кыргыз-Ата” улуттук паркынын биокөптүрдүүлүгүн сактоодогу негизги кооптуу кырдаалдар жана негативдүү таасир этүүчү экологиялык факторлор [Текст] / Известия национальной академии наук Кыргызской Республики, №5. 2022.- С.207-215 <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=49389386>
6. Исмаилова Ж.А. “Кыргыз-Ата” улуттук паркынын арча токойлорунда биокөптүрдүүлүктү сактоонун экологиялык өзгөчөлүктөрү [Текст] / Известия национальной академии наук Кыргызской Республики, номер S5, 2022, С.216-223
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=49389387>

УДК 630*181(470,57)

Маметова Кызбурак, аспирант,
Ош технологиялык университети,
Мамасадык уулу Арстан, окутуучу,
Абсатаров Равшанбек Ракманалиевич, б.и.к.,
Ош мамлекеттик гуманитардык-педагогикалык
университети
E-mail: k.burak@mail.ru, Mamasadyk
uulu92@bk.ru

ШААРДЫН ОПТИМАЛДУУ ЧӨЙРӨСҮН ТҮЗҮҮДӨ ЖАШЫЛ МЕЙКИНДИКТЕРДИН ЭКОЛОГИЯЛЫК РОЛУ

Бул макалада жашыл мейкиндиктер жана алардын оптималдуу шаардык чөйрөнү түзүүдөгү ролу каралат. Шаарларда жашылдандыруунун адам үчүн пайдасы далилденди.

Ачкыч сөздөр: экология, жашыл мейкиндик, жашыл мейкиндик, шаардык чөйрө

Маметова Кызбурак, аспирант,
Ошский технологический университет,
Мамасадык уулу Арстан, преподаватель,
Абсатаров Равшанбек Ракманалиевич, к.б.н.,